

EUROSTUDENT felmérések – a kutatás és a fejlesztés szolgálatában

A EUROSTUDENT felmérés szervezeti és
módszertani háttere

Kiss László

■ Magyarország 2012-ben első ízben csatlakozott a német Hochschul-Informationssystem GmbH által koordinált, az Európai Bizottság támogatásával működő EUROSTUDENT felsőoktatás-kutatási programhoz. A felmérés két fókuszja a felsőoktatás „szociális dimenziója”, valamint a felsőoktatásban részt vevő hallgatók nemzetközi mobilitása. Cikkünk a EUROSTUDENT szervezeti és módszertani kereteinek áttekintése után a legutóbbi felmérés néhány kiemelt, a felsőoktatás-kutatás és a szakpolitikai fejlesztések számára egyaránt fontos eredményét és megállapítását mutatja be. ■

A EUROSTUDENT felmérések

Az 1996-ban négy európai ország (Ausztria, Franciaország, Németország, Olaszország) részvételével induló EUROSTUDENT felméréssorozat a bolognai folyamattal összefüggő olyan kulcskérdések vizsgálatára vállalkozott, mint a felsőoktatáshoz való hozzáférés, ezzel összefüggésben a hallgatók szociális háttere, életkörülményei, valamint a nemzetközi hallgatói mobilitás. A kezdeti eredmények csak korlátozott összevetést tettek lehetővé, hiszen az összehangolt közös kérdések ekkor még csak egy, a nemzeti adatfelvételekhez kapcsolt blokkot jelentettek. A második hullámhoz már tizenegy ország (Ausztria, Finnország, Németország, Franciaország, Írország, Olaszország, Lettország, Spanyolország, Portugália, Hollandia és Nagy-Britannia) csatlakozott; a lényeges változást az újabb tagok bekapcsolódásán túlmenően a közös egységes kérdőív megalkotása jelentette.

A 2005-ben induló harmadik EUROSTUDENT felmérésben már 23 ország (a fentiekén túl Bulgária, Csehország, Észtország, Litvánia, Norvégia, Románia, Skócia, Svájc, Svédország, Szlovákia, Szlovénia és Törökország) vett részt, hozzájuk a felméréshez csatlakozó „megfigyelő” országok is kapcsolódtak. A 2008 és 2011 között lezajlott EUROSTUDENT IV 25 résztvevővel (ezek listáját lásd a lenti táblázatban) és 7 „megfigyelővel” (köztük Magyarországgal) számolhatott.

A növekvő érdeklődés, a résztvevők számának bővülése egyre nagyobb kihívások elé állította a felméréssorozat nemzetközi koordináló testületét, konzorciumát.¹ A konzorcium feladata a tagok számára a minőségi adatgyűjtés szakmai háttérének biztosítása. A szervezet az egyes tagok közötti feladatmegosztással az adatgyűjtéstől az implementációig terjedő feladatmegosztással dolgozik. A résztvevő országok felől érkező kérdéseket központi információs rendszerben fogadják és osztják le, de internetes felületeken is törekednek a minél aktívabb kommunikációra.

A EUROSTUDENT felmérések módszertani sajátosságai

Az alapelvek között továbbra is a nemzeti szintű adatfelvételek támogatása szerepel, az egyes országok ennek megfelelően önállóságot élveznek a felmérés módszertanának kidolgozásában, a lekérdezés és a feldolgozás részleteiben, az adatok elemzésében és értelmezésében. A EUROSTUDENT központi konzorciuma a módszertani kérdéseket illetően csak ajánlásokat fogalmaz meg. Az egyik legfontosabb javaslatuk a felmérések online lebonyolítására vonatkozik – ez a megoldás költséghatékonysága mellett rugalmas lekérdezést, könnyebb adatkezelést és gyorsabb adatfeldolgozást tesz lehetővé, mint a postai úton zajló vagy személyes megkeresésen alapuló kérdőíves vizsgálatok.

Látható, hogy a EUROSTUDENT IV felmérésben részt vevő országok többsége az online felmérési megoldást választotta, esetenként valamilyen kiegészítő módszerrel kombinálva. A 2008-ban lezárult EUROSTUDENT III felmérés 23 résztvevőjéből 11-en végeztek online felmérést (a résztvevők 47,8%-a), a EUROSTUDENT IV 25 résztvevőjéből viszont már 19-en (76%)², a módszer tehát az ajánlásoknak megfelelően egyre nagyobb teret nyer a csatlakozók körében.

¹ A program nemzetközi konzorciumát hét kutatóintézet, illetve felsőoktatási szervezet alkotja. A konzorcium vezetője a németországi Hochschul-Informations-System GmbH, tagjai az Institut für Höhere Studien Ausztriából, a holland ResearchNed, a Máltai Nemzeti Felsőoktatási Bizottság, az Európai Hallgatói Ügyek Tanácsa, az észt Praxis – Politikai Tanulmányok Központja, valamint a Svájci Központi Statisztikai Hivatal.

² A EUROSTUDENT III módszertani bemutatását I. Gábor–Szemerszki, 2009. 85–86.

1. táblázat. A EUROSTUDENT IV résztvevői és kutatási módszertanuk elemei

	lekérdezés módja	válaszadási ráta	válaszadói elemszám	súlyozás
Anglia/Wales	személyes megkérdezés	72%	3400	+
Ausztria	online kérdőív	17%	31640	+
Csehország	online kérdőív	49%	12573	+
Dánia	online kérdőív postai levéllel és telefonos felkéréssel	26%	3599	+
Észtország	online kérdőív	15%	1219	+
Finnország	online kérdőív	45%	3011	+
Franciaország	online kérdőív, emlékeztető levél	25%	21547	+
Hollandia	online kérdőív	19%	14422	+
Horvátország	online kérdőív	2%	3350	+
Írország	online és postai kérdőív	—	11531	+
Lengyelország	online kérdőív	38%	1992	+
Lettország	postai úton küldött önköltős kérdőív, személyes megkeresés	—	1709	+
Litvánia	személyes megkérdezés	—	1004	—
Málta	online kérdőív	17%	1574	+
Németország	postai kérdőív, emlékeztető levél	32%	15899	+
Norvégia	online kérdőív	37%	2309	+
Olaszország	számítógéppel támogatott telefonos megkeresés (C.A.T.I.)	—	4499	+
Portugália	online kérdőív	—	11941	—
Románia	online kérdőív	33%	3339	—
Spanyolország	online kérdőív	11%	5163	+
Svájc	online kérdőív postai levéllel, 2 emlékeztető	64%	24500	+
Svédország	online és postai úton küldött kérdőív	51%	2541	+
Szlovákia	önköltős kérdőív	88%	3489	—
Szlovénia	online kérdőív	—	—	—
Törökország	online kérdőív	13%	19479	—

Forrás: Orr–Gwosc–Netz, 2011. 223–224.

A EUROSTUDENT fő célja – mint már jeleztük – a bolognai folyamattal összefüggő fontos, a hallgatókat érintő kérdések részletes vizsgálata. A kérdőív öt nagy tématerületet ölel fel: 1. a hallgatók aktuális tanulmányai; 2. a korábbi tanulmányok, a tanulmányi életút; 3. a hallgatók életkörülményei, szociális helyzete; 4. a nemzetközi mobilitás; 5. a családi háttér és a hallgatók személyes adatai. A kérdőív első alkalmazása óta több felülvizsgálaton is átesett, nagyobb változtatásokat azonban az összehasonlíthatóság érdekében nem hajtottak végre rajta. A központi kérdőív lekérdezése minden csatlakozó ország számára kötelező – ez teszi lehetővé az európai szintű összehasonlító táblák és alkalmasint az adatbázisok összekapcsolásán alapuló komparatív

nemzetközi elemzések elkészítését. Az egyes országok a központi blokkokon felül saját kérdésekkel is kiegészíthetik a kérdőívet, és az egyes kérdések esetében is élhetnek kisebb – a nemzetközi szintű összevethetőséget nem veszélyeztető – módosításokkal, átalakításokkal. Az egységes kérdőívől természetesen következnek egyedi problémák is – a nemzeti képzési rendszerek különbségei miatt egyes kérdések nem minden résztvevő országban értelmezhetőek, használhatóak. (Különleges helyzetet teremtett Törökország belépése, ahol vallási okokból néhány, a személyi adatok blokkjához tartozó kérdést sem tudtak feltenni, illetve a központi előírásnak megfelelő formában, tartalommal lekérdezni.)

A csatlakozó országoknak a EUROSTUDENT felé adatközlési kötelezettségük van, ám ez az elemi szintű adatokra nem terjed ki. Az egyes országos kutatócsoportok pusztán aggregált adatokat, pontosan paraméterezett indikátorokat juttatnak el a nemzetközi központi szervnek. Az összefoglaló elemzés ezek alapján az aggregált adatsorok alapján készül, összehasonlító táblákat és ezekhez kapcsolódó leíró elemzést tartalmaz. A résztvevő országok felé központi elvárás, hogy saját felméréseik alapján egységes szerkezetű nemzeti jelentést készítsenek; az adatok további feldolgozása, elemzése, a más résztvevőkkel közös nemzetközi tanulmányok elkészítése az országos kutatói teamek hatáskörébe tartozik.

A EUROSTUDENT V felmérésről

A 2012-ben induló EUROSTUDENT V felmérés a korábbiaknál is szélesebb résztvevői kört tervez – a csatlakozási folyamatok ennek következtében kissé elnyúltak, 2012 novemberében 24 ország részvétele biztos (a korábbiak közül kilépett Nagy-Britannia, Spanyolország és Törökország, újonnan csatlakozott viszont Magyarország és Örményország), és további tárgyalások folynak több posztsovjett állammal (Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Oroszország, Ukrajna), valamint Szerbiával is.

A végleges módszertani kézikönyv ugyan csak 2012. november végére várható, az előzetes egyeztetések alapján azonban már jól körvonalazhatóak a EUROSTUDENT V felmérés legfőbb módszertani keretei. A vizsgálat a felsőoktatásban részt vevő valamennyi graduális hallgatóra kiterjed, így az ISCED 2011-es osztályozási rendszer szerint az ISCED 5, ISCED 6 és ISCED 7 csoportokra – Magyarországon tehát a felsőfokú szakképzésre, az alapképzésre, a mesterképzésre, valamint az egységes, osztatlan és a hagyományos egyetemi és főiskolai képzésekre. A posztgraduális képzések hallgatói opcionális célcsoportot alkotnak, az ő bevonásuk az országos kutatói teamek döntési körébe tartozik. A vizsgálatba mind a teljes, mind a részdős képzések hallgatói bekerülnek, a hazai viszonyokra adaptálva ez az előírás valamennyi munkarend (korábban tagozat) bevonását eredményezi. Új elem a korábbiakhoz képest a külföldi állampolgárságú hallgatók lekérdezése, ezt a célcsoportot azonban az összefoglaló jelentés a korábbi felmérési eredményekkel való összehasonlíthatóság végett a honos hallgatóktól külön is kezeli majd. A külföldi hallgatók közül csak a fokozatmobilitásban részt vevőket keresik meg, a kreditmobilitással külföldön lévők a tervek szerint anyaországuk (éppen mobil) hallgatóiként lesznek lekérdezve.

A EUROSTUDENT IV főbb vizsgálati fókuszai és eredményei

A nemzetközi mobilitás mint a bolognai folyamat egyik fő célkitűzése

Az Európai Bizottság 2011-es közleménye szerint „a tanulási mobilitás elősegíti a szakmai, szociális és interkulturális készségek növelését és a foglalkoztathatóságot”, így az Európai Felsőoktatási Térség (EHEA) miniszterei megállapodtak abban, hogy 2020-ig 20%-ra növelik a külföldi tanulmányokat vagy képzési időszakot végző hallgatók számát. A dokumentum megállapítja, hogy bár az EHEA nagyszabású változásokat hozott, az alapképzés-mesterfokozat-doktori fokozat struktúra kialakítása és a minőségbiztosítási fejlesztések elősegítették az egyéni mobilitást, a külföldön szerzett felsőoktatási végzettség elismertetése még mindig túl nehéz, az ösztöndíjak és diákhitelek hordozhatósága korlátozott. A „vertikális” mobilitás, tehát az alapképzés, mesterfokozat és doktori fokozat különböző országokban történő elvégzése továbbra is alacsony, a kutatók Unión belüli mozgása pedig akadályokba ütközik (Európai Bizottság, 2011).

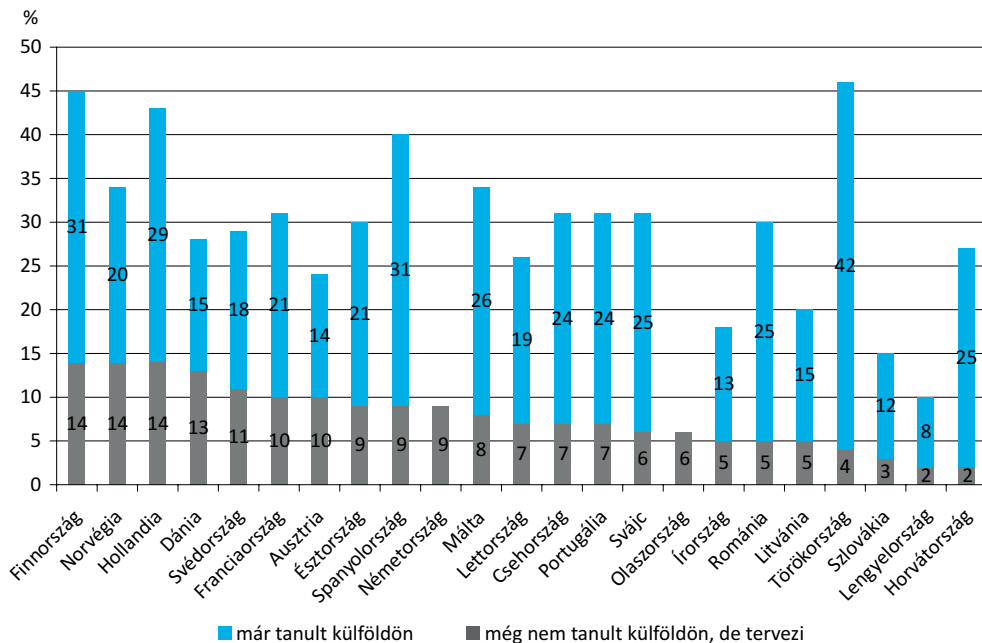
A felsőoktatási hallgatói mobilitással foglalkozó nemzetközi és országonkénti felmérések is arra utalnak, hogy a Bologna-folyamat egyelőre még messze nem hozta meg azt a várt hatását, hogy elősegíti a nemzeti felsőoktatási rendszerek erős nemzetközi hálózattá válását, a „határok” átjárhatóságát, a nemzetközi mobilitási lehetőségek számának, volumenének erőteljes megnövekedését. Az alapvető problémák közé tartozik már magának a mobilitásnak a mérhetősége is; sok esetben nehéz a honos és külföldi hallgatók fogalmának értelmezése, nehézzé a rövid időtartamú mobilitási programokban részt vevők számának meghatározása, és sokszor problémás a fokozat- és a kreditmobilitási adatok elkülönítése is (Teichler, 2011a. 513.).

A mérési problémákkal együtt azért természetesen rendelkezésre állnak statisztikai adatok a nemzetközi hallgatói mobilitásról, amelyeket a Teichler által megfogalmazott problémák fényében ugyan megfelelő óvatossággal és körültekintéssel, de használhatunk a folyamatok leírásához. A külföldi tanulmányokat folytatott hallgatók arányát jól mérik a különböző országos szintű pályakövetéses és hallgatói felmérések (Schomburg–Teichler, 2011), de (mint arról már a bevezetőben is írtunk) a nemzetközi mobilitás adja egyik központi témáját a EUROSTUDENT felméréseknek is.

A számok csaknem minden felmérésben azt mutatják, hogy a megcélzott 20%-os mobilitási arány még a fejlett centrumországokban is igen messze van a jelenlegi állapottól. A bachelor-végzettség mobilitását és munkaerő-piaci integrációját vizsgáló nemzeti felmérések eredményeit összegző kötetben a legmagasabb arány Norvégia (6,8%) és Ausztria (6%) esetében látható, miközben Csehország 2,5%-, Olaszország 2,3%- és az Egyesült Királyság 1,2%-nyi külföldi tanulmányokat is folytatott végzettséggel a lista végén található (Teichler, 2011b. 26.).

Hasonló eredményeket kaphatunk a EUROSTUDENT IV valamivel frissebb, 2009–2010-es adatai alapján is (1. ábra). A felsőoktatásban aktuálisan bent lévő hallgatók körében a résztvevő országok közül csak Finnországban, Norvégiában, Hollandiában, Dániában, Franciaországban és Ausztriában érte el vagy haladta meg a 10%-ot a külföldi tanulmányi tapasztalattal rendelkezők aránya. A Kelet- és Kelet-Közép-Európa országaiban mért arány nagyrészt az 5%-ot sem haladta meg.

1. ábra. Külföldi tanulmányokat folytatott és azokat tervező hallgatók aránya országanként (%)

Forrás: Orr–Gwosc–Netz, 2011. 170.

A EUROSTUDENT IV-ben a hallgatóktól nemcsak a már abszolvált külföldi tanulmányokra, hanem a jövőbeli külföldi tanulmányi tervekre is rákérdeztek. A legnagyobb arányú pozitív választ Törökországban, Finnországban, Spanyolországban és Hollandiában mérték, Írország, Szlovákia és Lengyelország hallgatói ugyanakkor alig terveznek tanulmányokat országukon kívül. Az oktatáskutatás és a szakpolitika számára egyaránt döntő fontosságú a nem mobil hallgatók vizsgálata – elsősorban annak a kérdése, hogy miért nem mobilak, miért nem végeztek külföldi tanulmányokat, illetve miért nem tervezik a jövőben sem, hogy saját országukon kívüli képzésben vegyenek részt.

A külföldi tanulmányok legfőbb gátjaként a legtöbb hallgató a megnövekedő anyagi terheket nevezte meg. Az anyagi okok gátló hatása különösen nagymértékű a „nem-centrum” országokban, mint például Horvátországban, Máltán, Írországban, Lengyelországban, Észtországban és Törökországban, de jelentős, a még külföldi tanulmányokat nem folytatott hallgatók kétharmadát érinti Németországban is. A második legerősebb gátló tényező a családtól, partnertől való elszakadás következtében fellépő kellemetlenség, nehézség. Az anyagi okkal ellentétben itt nem rajzolódik ki látható különbség a centrum és a „nem-centrum” között, elsősorban az észak-európai (dán, svéd, finn, norvég), valamint a máltai, a lengyel és a cseh hallgatók érzik a külföldi tanulmányokkal együtt járó súlyos problémának az otthontól, az otthoniaktól való elválást, távollétet (Orr, Gwosc és Netz, 2011. 177.). Más jellegű, a bolognai folyamat elemeit, megvalósulását érintő problémaként jelentkezik két további mobilitási akadály: a tanulmányokkal való megcsúszástól való félelem, valamint a külföldön folytatott tanulmányok, a megszerzett kredi-

tek hazai elismertetésének nehézségei arra utalnak, hogy a külföldi tanulmányokat nem sikerült mindenhol megfelelően beilleszteni a rendszerbe. A bolognai típusú képzésekre való átállás nem szüntette meg a különböző országok oktatott szakjai közti alapvető különbségeket, a kevesebb félév alatt elvégzendő szakok bevezetése (a bachelor- és a masterszint kettéválasztása) pedig időbeli ütemezési problémákat teremtett a külföldi tanulmányok beillesztése szempontjából.

A nemzetközi mobilitás legfőbb gátja mindazonáltal egyértelműen finansiális természetű. A külföldi megélhetési költségek és a hazai forrásból származó bevételek közti különbség elsősorban Európa kevésbé fejlett, alacsonyabb életszínvonalú országaiban okoz komoly problémákat a hallgatók számára. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a plusz terheket a különböző szociális háttérrel rendelkező hallgatói csoportok az egyes országokon belül is eltérő mértékben tudják vállalni. A EUROSTUDENT IV adataiból jól látható, hogy az alacsonyabb iskolázottságú (ISCED 0, 1, 2) szülőkkel rendelkezők körében az átlagnál magasabb azok aránya, akik nem folytattak külföldi tanulmányokat, és a jövőben sem terveznek ilyesmit. Ez a jelenség csaknem valamennyi résztvevő országban megfigyelhető (a két kivételt Svédország és Litvánia jelenti). A magas iskolázottságú (ISCED 5-6) szülőkkel rendelkezők ugyanakkor az átlagnál nagyobb arányban vettek részt külföldi képzésben, illetve tervezik külföldi képzések vállalását tanulmányaik ideje alatt (Haaristo, Orr és Little, 2011b). A társadalmi háttér ilyen egyértelmű megjelenése a tanulmányokkal kapcsolatos esélyek érvényesülésében, a lehetőségek kihasználásában átvezet bennünket a EUROSTUDENT másik fontos kutatási területére, a felsőoktatás „szociális dimenziójának” kérdéskörébe.

Fókuszban a felsőoktatás „szociális dimenziója”

A „szociális dimenzió” már a 2001-es prágai miniszteri találkozó óta központi eleme a bolognai folyamat gondolatkörének; az „erős szociális dimenzió” egyenlő hozzáférést biztosít a felsőoktatáshoz, hozzájárul az egyéni életésélyek javításához, a tehetséggondozáshoz, a foglalkoztathatósághoz, és ily módon a társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődést is segíti (Csekei, 2008. 27.). A bolognai folyamattal kapcsolatos legújabb dokumentumok azzal együtt, hogy fontosnak tartják a felsőoktatásban részt vevők számának növekedését, egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek arra a kérdésre, hogy kik a bekerülők, érvényesül-e az esélyek egyenlősége, „inkluzív” vagy „exkluzív” módon működik-e a rendszer.

Általánosságban annál inkluzívabbnak tekinthető egy ország felsőoktatási rendszere, minél kevésbé jellemző rá a magasan iskolázott szülőkkel rendelkező fiatalok felül- és az alacsonyabb iskolai végzettségű szülői háttérrel rendelkezők alulreprezentáltsága. A EUROSTUDENT IV adatain végzett komparatív elemzés a legtöbb résztvevő ország esetében egyfajta „átmeneti” állapotot mutat – az alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekei ugyan nem alul-, a magasan iskolázott szülők gyermekei viszont jelentősen felülreprezentáltak a felsőoktatásban. „Inkluzív” nevezhető felsőoktatási rendszerrel a résztvevők közül Finnország, Írország, Svájc és Hollandia, kisebb mértékben Észtország, Norvégia, Spanyolország és Portugália rendelkezik. Kifejezetten „exkluzív” viszont Románia, Szlovákia, Horvátország és Törökország felsőoktatása – az alacsony iskolai háttérű csoport jelentősen alul-, a magas iskolai háttérű csoport ezzel szemben erősen felülreprezentált (Haaristo, Orr és Little, 2011a).

Egy felsőoktatási rendszer „befogadó” jellegét nyilván egyértelműen jelzi a magas és az alacsony iskolai végzettségű szülői háttérrel rendelkező csoportok jelenléte, részesedése, a háttér azonban nem önmagában, hanem különböző csatornákon keresztül, különböző területeken fejt ki hatását. Az egyik – a EUROSTUDENT által jól vizsgált és részletesen elemzett – terület a hallgatók megélhetése, bevételeinek, kiadásainak, általános költségeinek megoszlása. Honnan származik, milyen forrásból érkezik a hallgatók bevétele? A családi, szülői háttér a domináns, saját munkából származó keresetre van szükség, esetlegesen az állami támogatások (ösztöndíjak, hitelek) teszik ki a bevétel zömét? Ezek a kérdések a témával foglalkozó kutatókon túl az oktatás- és gazdaságpolitika számára is rendkívül fontosak, egyben a rendszer „befogadóképességének” is kiváló mérőszámai. Ha egy országban a családból származó támogatás a hallgatók megélhetésének alapja, és az állam részéről nem érkezik megfelelő támogatás, az a rendszer exkluzivitásának, illetve az alacsonyabb státusú hallgatók nem megfelelő terhelésének irányába hat. Az alacsonyabb státusú hallgató forrás hiányában vagy kiesik a felsőoktatásból (esetleg szelekció vagy önszelekció révén el sem jut addig)³ – a rendszer exkluzív lesz, vagy pedig tanulmányai mellett a hiányzó források előteremtése érdekében kereső munkát kell végeznie, ami fokozott megterhelést jelent, a tanulmányokra, a munkára és a pihenésre szánható idő kedvezőtlen megoszlását idézi elő, végső soron pedig ezen csoport kevésbé sikeres tanulmányi előrehaladását okozhatja.

A EUROSTUDENT IV adatai azt mutatják, hogy néhány, a szülők iskolai végzettségének megoszlása alapján inkluzívnek minősíthető országban (Svájc, Portugália) a hallgatók rendkívül kedvezőtlennek látják terhelésüket és ezzel összefüggésben időbeosztásukat, de más inkluzív rendszerekben (Finnország, Hollandia) is vannak saját időbeosztásukkal rendkívül elégedetlen hallgatói csoportok. Az elemzések kimutatták, hogy saját terhelésükkel azok az alacsony társadalmi státusú hallgatók elégedetlenek, akik tanulmányaik mellett kereső munkát kell végezzenek, hogy előteremthessék megélhetésük, illetve tanulmányaik költségeit. A terheléssel, időmérleggel elégedetlen hallgatók aránya a kimondottan exkluzív rendszerekben átlagos – minél inkluzívabb azonban egy oktatási rendszer, annál heterogénebb szociális szempontból a hallgatói állomány, és annál valószínűbb, hogy lesznek olyan hallgatói csoportok, amelyek számára nehézségeket okoz a feladatok ellátása, a feladatok (kereső munka és tanulmányok) közti egyensúlyi állapot megteremtése.

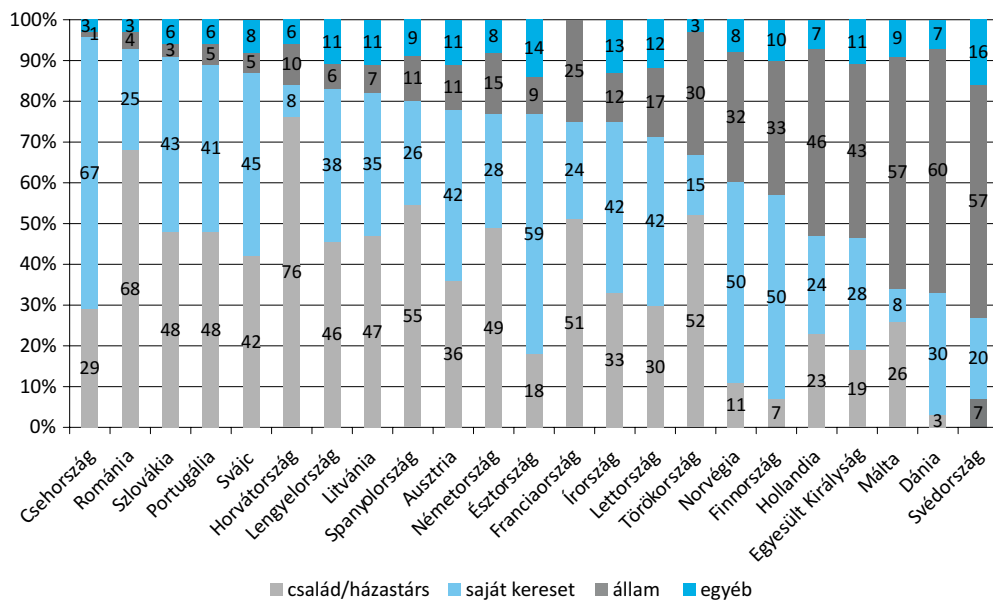
A felsőoktatás exkluzivitásával vagy inkluzivitásával, illetve a felsőoktatásban érvényesülő esélyegyenlőséggel szorosan összefügg a hallgatói bevételek kérdése is – ha nem is elsősorban ezek összege (ez ugyan nem elhanyagolható kérdés, de nemzetközi összehasonlításra az

³ Az oktatáskutatás, és ezen belül a felsőoktatás kutatásának is központi témája a szelekció kérdése, az alacsonyabb és a magasabb státusú családokból származó gyermekek, fiatalok érvényesülési lehetősége az oktatási rendszer különböző szintjein, az egyes szintekre történő belépésük esélykülönbsége. A EUROSTUDENT vizsgálati csoportjának megválasztásából következően (csak a már bent lévő hallgatókat vizsgálja) nem tud direkt válaszokat adni a szelekciós folyamatok jellegére. Egy európai szintű összehasonlító vizsgálatban az eltérő jelentkezési, felvételi, bejutási mechanizmusokból fakadóan nehéz is lenne megfelelő egységes vizsgálati módszert találni erre a kérdésre.

egyes országok eltérő árszínvonala miatt csak nagyon korlátozott mértékben alkalmas), hanem főleg források szerinti megoszlása. Miből tartja fenn magát a hallgató? Saját keresetre vagy megtakarításra alapozza életét, családja támogatásából él, esetleg nagyrészt állami ösztöndíjakból és/vagy hitelekkel gazdálkodik? Ezen válaszok ismerete további elemekkel bővítheti egyrészt az exkluzivitásról vagy inkluzivitásról, másrészt a felsőfokú tanulmányok alatt érvényesülő esélyegyenlőségről vagy esélykülönbségekről való ismereteket, és hozzájárulhat a megfelelő szakpolitikai, valamint gazdaságpolitikai stratégiák kialakításához és alkalmazásához.

Az exkluzív rendszerrel rendelkező országok közül Románia és Horvátország hallgatói legnagyobb részben családi támogatásból élnek. A szlovák hallgatók bevételeinek közel felét ugyancsak a család teremti elő, a másik részt ők nagyrészt saját munkával keresik meg. (A családi forrásból és a saját munkából származó bevétel Szlovákiában a hallgatók összbevételének 91%-a – Románia és Horvátország hasonló összesítése sem különbözik ettől nagyon, csak a belső arányok térnek el.) Szlovákiához nagyon hasonló Portugália, valamint Svájc hallgatóinak helyzete – emlékezhetünk, hogy ez a két ország az, ahol az oktatási rendszerben megfigyelhető inkluzivitás ellenére jelentős hallgatói csoportok érezték kedvezőtlennek tanulmányi- és munkaterhelésük megoszlását. Sajátos a cseh és az észti hallgatók helyzete – ezekben az országokban a bevételek több mint fele a diákok saját munkájából származik. Erőteljes az állami szerepvállalás ugyanakkor Dániában (az összes hallgatói bevétel 60%-a állami forrásból érkezik), Svédországban és Máltán (57–57%), Hollandiában (46%) és az Egyesült Királyságban (43%) (Haaristo, Orr és Little, 2011c).

2. ábra. A felsőoktatásban résztvevő hallgatók bevételei forrástípusok szerint országoként (%)

Forrás: Haaristo, Orr és Little, 2011c.

A családi forrásokra alapozott hallgatói lét, és ezzel párhuzamosan az állami ösztöndíjak és hitelek elégtelensége, alacsony részesedése a hallgatók költségvetésében értelemszerűen az esélyegyenlőség elve ellen hatnak. Az alacsonyabb státusú szülői háttérrel rendelkezők számára a kompenzáció lehetne a magánszektorból érkező ösztöndíj-jellegű támogatás, ez azonban nem nagyon haladja meg az 5–10%-ot, így a legtöbb esetben az egyéni keresetszerzés, a tanulmányok melletti munkavégzés marad.

A EUROSTUDENT IV felmérésből származó adatok jól mutatják, hogy a bolognai folyamattal összefüggésben megcélzott szociálisan befogadó felsőoktatás megteremtése önmagában még nem elégséges a felsőoktatáshoz való hozzáférésben, a „tehetség érvényesítésében” manifestálódó esélyegyenlőség létrejöttéhez. A nemzetközi mobilitáshoz való hozzáférés hatékony ösztöndíjrendszer nélkül eltérő mértékű lesz a különböző társadalmi háttérű hallgatói csoportok között, a nemzeti rendszerekben fennálló strukturális különbségek, a „rendszerhibák” pedig belülről gyengítik a nemzetköziesítési (és ezzel párhuzamosan a tehetséggondozási, a kulturális, szociális és gazdasági célú fejlesztési) folyamatok erejét.

A felsőoktatási rendszerek inkluzív vá tétele csak az első lépés lehet a valódi esélyegyenlőség, az egyenlő hozzáférés megteremtésében. Az inkluzív felsőoktatási rendszereknek – a bejutás lehetővé tételén túl – további hatékony támogató eszközrendszert is ki kell építeniük, fokozottan figyelniük kell a „befogadott” hallgatók közti háttérkülönbségből fakadó egyenlőtlenségekre, ellenkező esetben legfeljebb félmegoldást érhetnek el. A bejutásban ugyan közelíthetik az esélyegyenlőséget, a tanulmányok végzésében, azok befejezésében, a majdani munkaerő-piaci vagy tudományos érvényesülésben azonban továbbra is fenntartják az esélykülönbségeket, mondhatni, csak egy szinttel magasabbra viszik, feljebb tolják a megszüntetni, de legalábbis visszaszorítani kívánt szelekciós mechanizmusokat.

Hivatkozások

- Csekei L. (2008): A bolognai folyamat szociális dimenziója. *Felsőoktatási Műhely* 2008/1. 28–44.
- Európai Bizottság (2011): *Az európai felsőoktatási rendszerek által az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés terén tett hozzájárulás növelése*. A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Brüsszel, 2011. 9. 20.
http://ec.europa.eu/education/pub/pdf/higher/modernisation_hu.pdf [2012. 11. 01.]
- Gábor K., Szemerszki M. (2009): Az Eurostudent felmérés háttere és annak magyarországi vonatkozásai. *Felsőoktatási Műhely* 2009/2. 83–94.
- Haaristo, H.; Orr, D.; Little, B. (2011a): *Is Higher Education in Europe Socially Inclusive?*
http://www.eurostudent.eu/download_files/documents/IB_HE_Access_120112.pdf [2012. 11. 01.]

- Haaristo, H.; Orr, D.; Little, B. (2011b): *Short-term Mobility and Mobility Obstacles*. http://www.eurostudent.eu/download_files/IB_Short_term_mobility_091211.pdf [2012. 10. 31.]
- Haaristo, H.; Orr, D.; Little, B. (2011c): *The Similarities and Differences between Students' Income*. http://www.eurostudent.eu/download_files/IB_Student_income_091211.pdf [2012. 11. 01.]
- Orr, D., Gwosc, C., Netz, N. (2011): *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe*. Synopsis of Indicators. Final report EROSTUDENT IV, 2008–2011. Bertelsmann Verlag, Bielefeld.
- Schomburg, H.; Teichler, U. (eds) (2011): *Employability and Mobility of Bachelor Graduates in Europe. Key Results of the Bologna Process*. Sense Publishers, Rotterdam – Boston – Taipei.
- Teichler, U. (2011a): A hallgatói mobilitás esete a Bologna-folyamattal. *Educatio* 2011/4. 509–520.
- Teichler, U. (2011b): Bologna – motor or stumbling block for the mobility and employability of graduates? In: Schomburg, H. – Teichler, U. (eds): *Employability and Mobility of Bachelor Graduates in Europe. Key Results of the Bologna Process*. Sense Publishers, Rotterdam – Boston – Taipei. 3–41.

*Roger Fenton, az első angol udvari fényképész szignált képe:
Skót vadászinasok Balmoralban, 1856.*